

Da Brugsen blev født

Jens Engberg, historieprofessor i Århus og kendt af Samvirkes læsere for serien „Dan-skernes historie“ bragt 1981-82, skriver i anledning af brugsforeningsbevægelsens 120 års fødselsdag om starten i Thisted. Jubilæet markeres på landsbasis om en måneds tid, idet butikken i Thisted åbnede i begyndelsen af november 1866.

DET KAN VÆRE vanskeligt at forestille sig, hvordan livet formede sig for nogle generationer siden. Men lad os se på et ca. 100 år gammelt årsbudget for en håndværker i en provinsby. Vi kender flere af den slags

regnskaber, bl.a. et for en 39-årig bagersvend, der boede i Hobro i 1880 med sin 32-årige kone og sine børn, to piger og to drenge, mellem 9 og 4 år gamle. Manden var „arbejdsom og ædruelig“, konen „flink og ordentlig“.

Familiens årsregnskab så sådan ud:

Indtægt:

Mandens årsløn (arbejdstid 12-14 timer om dagen, 6 dage i ugen):	365,00 kr.
Konens indtægt ved vask og syning:	45,00 kr.
I alt:	410,00 kr.

Udgift:

Husleje (et værelse med køkken):	60,00 kr.
Brændsel:	42,00 kr.
Mad (middag, 1 ret, oftest med salt kød, sjældent pålæg på brødet):	240,00 kr.
Tøj (tarveligt, men ordentligt):	36,00 kr.
Skat:	1,00 kr.
Sygekasse:	13,50 kr.
Brændevin og tobak:	17,00 kr.
Reserve til uforudsete udgifter:	0,50 kr.
I alt:	410,00 kr.

Sådan levede stadig flere, for arbejderne strømmede i disse år ind til byerne. Der var ikke meget at rutte med, og så har vi endda her en heldig familie, hvor manden havde arbejde, hvor ingen var syge, hvor der ikke var gammel gæld fra tidligere arbejdsløshedsperioder, og hvor manden ikke drak.

Kamp mod elendigheden

Da brugsforeningsbevægelsens stifter her i Danmark, Hans Christian Sonne, i 1864 i en alder af 47 år fra Sønderjylland kom til Thisted som præst, blev han forfærdet over den ukristelige sløvhed og mangel på ordentlig levevis, der herskede blandt byens arbejdere. I vinteraftenerne efter deres lange arbejdsdag kaldte Sonne de trætte arbejdere sammen til møder i en stor sal. Her stillede han dem op på to lange rækker, selv gik han frem og tilbage mellem dem, mens han forsøgte at overbevise dem om, at de burde forbedre deres moral.

Han ville, sagde han, gerne se dem hævet til et „højere, sædeligt, intellektuelt og socialt trin og til en hæderlig

i Danmark

plads i samfundet". Sonne søgte at overbevise dem om værdien af „bortjaget drukenskab og kroliv, udbredt orden, hygge og tilfredshed i hjemmet, forædlet karakter og vakt selvfølelse med sans for alt, hvad der er godt og hæderligt.“

Men arbejderne, skrev Sonne senere, „gav mig snart at forstå, at hvis ville gøre dem noget gavn, måtte jeg først hjælpe dem til at få deres daglige brød“. De fortalte ham, at det først og fremmest var ganske almindelig nød, der plagede dem, med sult, kulde, sygdom og snavs, og at den moralske højnelse, som Sonne efterlyste, ikke kunne komme, hvis ikke de materielle forhold blev bedre.

Pastor Sonne kunne have nøjedes med at trække sig tilbage til sin præstegård og ryste opgivende på hovedet. Det enestående ved ham var, at han troede på, hvad arbejderne sagde til ham, og at han gjorde noget for at få ændret deres vilkår.

Inspirationskilderne

Arbejderbevægelse var der ikke meget af i Danmark i 1860'erne, men der eksisterede en arbejderforeningsbevægelse. Velmenende mennesker fra borgerskabet samlede arbejderne i foreninger, hvor de med foredrag og oplysende virksomhed forsøgte at hjælpe dem til at skaffe sig bedre sociale kår og højere dannelse. Sonne var inspireret af arbejderforeningsbevægelsen, da han kaldte arbejderne sammen i Thisted, det var også fra folk med kendskab til arbejderforeningerne, han havde hørt om brugsforeningerne i England.

I arbejderforeningerne i Danmark vidste man besked om de kooperative tanker og bevægelser i Tyskland og England. Arbejderne skulle slutte sig sammen om dannelsen af virksomheder (producentkooperativer) eller om indkøbsforeninger (forbrugerkooperativer), hvorved de ikke blot skulle kun-

Thisted Arbejderforenings udsalg, som det så ud de første år efter stiftelsen.

Thisted Arbejderforening i dag med busten af pastor Sonne på fortovet ved butikken.

ne forbedre deres egen økonomi, men også skulle kunne bringe hele samfundet til forandring. Tanken om producent sammenslutningerne var navnlig blevet ført frem af den tyske arbejderleder Ferdinand Lassalle, mens tanken om forbrugersammenslutningerne gik tilbage til den engelske filosof Robert Owen og de engelske væveres første brugsforening fra 1844 i byen Rochdale nær Manchester.

At hive sig selv op ved håret

Bag den kooperative bevægelse som enkeltstående middel til samfundets forandring lå de ideer, som pastor Sonne gav udtryk for, „at adskillelsen efter stand og klasser er en tankeløshed, at den betragtning, at nogle har privilegium på at være herrer, at lade andre gøre arbejdet og selv nyde lønnen, mens andre er fødte til at være afhængige, ringeagtede og oversete, er en uretfærdighed“. Men bag lå også tanken om, at det eksisterende samfunds rammer kunne blive stående, og at arbejderne så at sige kunne hive sig selv op ved håret. Det var forestillingen herom, der fik Sonne til at sige, „at arbejderen ved alle redelige midler skal hjælpe sig selv og arbejde sig op, som han bedst forstår og kan“.

Da Brugsen blev født i Danmark

Fortsat fra side 35

„*Revolution med statslån!*“ snerrede Karl Marx ad de tyske produktionsforeninger.

Pastor Sonne vidste næppe noget om Marx, og havde han gjort det, havde han nok også været ligeglad. I hvert fald gik han i gang med sin brugsforening, hvor „arbejderne skulle forene sig om i fællesskab at forsyne sig selv med deres livsfornødenheder“.

I en række foredrag fortalte Sonne Thisted-arbejderne, hvordan det hele skulle gå for sig. Udsalget skulle ligge centralt, der skulle findes en „kyndig, fuldkommen tro og pålidelig udsælger“, som skulle kontrolleres på betryggende vis, der skulle ikke sælges på kredit, der skulle ikke sælges „nogen som helst slags spiritus“, og der skulle kun handles med de bedste grossister. Regnskabet skulle

passes med den nøjagtigste orden, så „*der i foreningen kan herske en urokkelig tilid til dens solidhed*“, der skulle være „*enighed og trofast sammenhold mellem medlemmerne*“, som i øvrigt skulle opdrages til at være tro mod foreningens udsalg „*om du endog har nærmere til en anden butik*“. Og navnlig, indskærpede Sonne, „*tænk stadig på det høje-re formål, der tilstræbes!*“

Storkøbmandens protest

Den 4. november 1866 om aftenen åbnede Thisted brugsforening. Medlemmerne var alle mødt op, en 140 stykker, og „*efter det engelske forbillede, man i det hele ved foreningens dannelse har haft for øje*“, skrev Thisted Amtsavis lidt undskyldende, „*havde de fleste af medlemmerne medtaget deres koner, og forsamlingen i den festligt smykkede sal var således talrig*“. Det blev en fornøjelig aften, „*uagtet be- værtingen kun bestod i kaffe og hvedebrød, herskede*

der den gladeste stemning“.

Men hvem, der ikke fornøjede sig, det var købmændene i Thisted. Stormen brød løs, fortalte Sonne. Der kom skarpe avisartikler og bl.a. en smædeviser, der efter Sonnes mening „*ikke aflagde noget heldigt vidnesbyrd om poesiens standpunkt i Thisted*“. Nogle arbejdere, der enten var i gæld til deres købmand, eller arbejdede for ham, blev tvunget til at melde sig ud. Det førte blot til, at så mange flere i retfærdig harme meldte sig ind.

Det mest saglige angreb kom fra en af Thistedes storkøbmænd, der i Amtsavisen skrev, at rent bortset fra det anstødelige i, at en præst beskæftigede sig med købmændskab, så skete der nu det, at byens hovednæringskilde, den egentlige handel, gik til grunde, og at nogle menneskers eksistens blev ødelagt. Når foreningen nu skaffede arbejderne fødevarer, hvad ville så hindre den i også at skaffe dem tøj, fodtøj og hvad ellers, de havde brug for. Det ville i sidste ende ramme arbejderne selv, skrev købmanden: „*Spørger man nu, hvilken indflydelse dette vil have på arbejderne, da ligger svaret heri, at det er handelsstanden, og hvad dermed står i forbindelse, der så godt som udelukkende beskæftiger den arbejdende klasse, og den indflydelse, det vil have på byens økonomiske stilling, at den berøves flere af de største skatteydere, behøver ikke at udvikles*“.

Sonne svarede, at „*den eneste betænkelighed, hele sagen havde for mig, dengang jeg hørte om sådanne foreninger og fik interesse for dem, var hensynet til købmændene*“. Nu fandt han imidlertid, at „*den hindring, foreningerne kan gøre andre på stedet, er langt ubetydeligere, end den i første øjeblik kunne synes, og for intet at regne mod den gavn, de stifter for arbejderne og derved for hele samfundet*“.

De forenede deres skillinger

Veltalende og varmt priste Sonne fremskridtet, der ikke forskrækkede ham: „*Er ikke alle store forandringer i vore samfunds- og handelsforhold stedse i det mindste for*

en tid til tab for den enkelte? Hvor mange skippere har ikke lidt tab ved opfindelsen af dampskibene? Hvor mange menneskehænder er ikke blevet overflødige og ledige ved dampens anvendelse til utallige slags maskiner, der nu bruges til at spinde, væve, hamre, tærskes osv.? Hvor mange vogtmænd, fragtmænd, kuske, kroejere har ikke lidt tab ved de mange jernbaner, der nu gennemskærer landene i alle retninger? Og dog er der vel ingen, der nægter, at alle disse nye opfindelser, om end de har medført tab for den enkelte, dog har været til stor velsignelse for det hele til at fremme folkernes opkomst og velstand, idet de har åbnet nye, rige kilder til virksomhed og fortjeneste, så at når alt tages i tilbørlig betragtning, bliver fordelene langt overvejende over tabet“.

Hvad bildte i det hele taget disse storkøbmænd sig ind, skrev Sonne: „*Vil nogen betvivle vor ligefremme ret til at danne sådanne foreninger til at forsyne os med føde og klæder og til at forbedre vor stilling i økonomisk, social og sædelig henseende? Er det de mere velhavende tilladt at forene deres tusinder og hundreder for at anlægge jernbaner, oprette dampskibsruiter, etablere banker, kreditforeninger, forsikringsselskaber og andre aktieselskaber med alle mulige navne og i alle mulige øjemed – er det flere rigmænd tilladt at slå deres store kapitaler sammen for at føre en fælles handsforretning – kan da nogen ville formene den uformuende arbejdsklasse at forene deres skillinger for derved at virke sammen til fælles gavn?*“

– Det var der faktisk mange, der ville. Men det lykkedes ikke, som bekendt. Sonnes og arbejderne brugsforening i Thisted overlevede, brugsforeningsbevægelsen i Danmark blev ikke kvalt i fødslen, og med årene voksede den til og blev stor – som læserne af Samvirke ved det bedre end de fleste.

Men hvad havde for resten pastor Sonne ment om Brugsen i dag? JENS ENGBERG

PS. Artikelforfatterens afsluttede spørgsmål vil blive søgt besvaret i næste nummer af Samvirke. -Red.

RYG BEDRE FJERN TJÆREN

Tobaksmagen ændres ikke - men risikoen formindskes, brug

MINI TAR

Cigaretrøret med metalfilter, der frafiltrerer den farlige tjære og andre affaldsstoffer, kan købes i Brugsen, Kvickly og Obs! Ved brug af Mini Tar kan De under rygning fjerne en mængde farlige stoffer De ellers vil få ned i Deres lunger.

HVERT CIGARETRØR KAN BRUGES TIL CA. 10 CIGARETTER

Vejl. pris kr. 12,00
for 12 stk.

Enseforhandler for
Skandinavien

DME - Postbox 1
2900 Hellerup
Tlf. 01 - 19 79 99

På billedet kan De se, hvad der er filtreret fra efter rygning af ca. 8-10 cigaretter.